

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد واحد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی ، گروه فلسفه و حکمت اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.SC)

گرایش : فلسفه و حکمت اسلامی

عنوان

جایگاه و اهمیت حکمت عملی در حکمت متعالیه صدر المتألهین

استاد راهنما :

محمد کاظم رضا زاده جودی

استاد مشاور :

نقیسه فیاض بخش

پژوهشگر :

الهام پلوئی

زمستان ۱۳۹۱

سازمان پژوهش‌های فقهی

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بایدی از خداوند سبحان و اعتماد بر این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشتن مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه‌آزماییت
بناگاه دانشگاه و استلای فرهنگ و تمدن بشری، نادانستیم و احسان به علم و تمدن‌های دانشگاه آزاد اسلامی مشهد می‌گردیم اصول زیر را در انجام
خاست‌های پژوهشی در نظر قرار داده و از آن تعهد می‌کنیم:

- ۱- اصل برائت: التزام بر برائت جهانی از هر گونه رفتار غیر حرفه‌ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه‌های غیر علمی آلوده
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تمهید به اجتناب از هر گونه جانب‌داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تمهید به رواج دانش و اکتشاف نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تمهید به رعایت حریم‌ها و حرمت‌ها و انجام تحقیقات در رعایت جانب‌تعدد و خودداری از هر گونه حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهش‌گاران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تمهید به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد سازمان و کشور و کلیه افراد و نهاد‌های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت‌جویی: تلاش در راستای پی‌جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هر گونه پنهان‌سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت‌مندی و مسئولیت: تمهید به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۹- اصل صلاح‌مندی: تمهید به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

تقدیم به :

پدر و مادر گرامی ام که زحمات زیادی برای من در تمامی سالهای عمرم
اند و با حمایت های بی دریغ خویش مرا شرمنده و مدیون همیشگی
کشیده خویش کرده اند .

با تشکر:

از استادان گرانقدر و متعهد و مهربانم در تمامی این سالها به ویژه از استادان ارجمند جناب
آقای دکتر جودی و سرکار خانم فیاض بخش که مرا در نوشتن این مطالب یاری بسیاری کرده
اند .

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب الهام پلوئی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپوسته به شماره دانشجویی ۸۹۰۶۶۸۶۳۷۰۰ در رشته فلسفه و حکمت اسلامی که در تاریخ ۹۱/۱۱/۲۸

از پایان نامه خود تحت عنوان: جایگاه و اهمیت حکمت عملی در حکمت متعالیه صدرالمتألهین

با کسب نمره ۱۷/۷۵ و درجه بسیارخوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام. مطابق ضوابط و رویه موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام .
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است .
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب ، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوز های مربوطه را اخذ نمایم .
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت .

نام و نام خانوادگی: الهام پلوئی

تاریخ و امضاء: پلوئی

بسمه تعالی

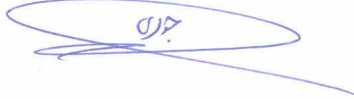
در تاریخ: ۹۱/۱۱/۲۸

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای / خانم الهام پلوتی از پایان نامه خود دفاع نموده

و با نمره ۱۷/۷۵ بحروف هجده هشتاد و پنج و با درجه بسیار خوب

مورد تصویب قرار گرفت

امضاء استاد راهنما

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱	کدشناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۴۱۰۹۰۲۰۷
عنوان پایان نامه: جایگاه و اهمیت حکمت عملی در حکمت متعالیه صدرالمعالمین		
نام و نام خانوادگی دانشجو: الهاد بلونی	تاریخ شروع پایان نامه: ۹۱/۱/۳۱	تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۱/۱۱/۲۸
شماره دانشجویی: ۱۹۰۶۶۱۶۳۷۰۰		
رشته تحصیلی: فلسفه و حکمت اسلامی		
استاد/استادان راهنما: استاد محمد کاظم رضازاده جودی		
استاد/استادان مشاور: استاد تقیسه قیاض بخش		
آدرس و شماره تلفن: خ پیروزی - سه راه سلیمانیه - خ یاسین پلاک ۷۲		
تلفن منزل: ۳۳۷۸۶۱۱۲		
تلفن همراه: ۰۹۱۲۸۱۰۵۴۴۱		
<p>چکیده پایان نامه: در این رساله اهمیت حکمت عملی از دیدگاه صدرالمعالمین بررسی شده و به این دیدگاه که او هیچ نظری در باب حکمت عملی نداشته و اگر هم سخنی گفته تکرار مطالب پیشینیان بوده پاسخ داده شده و او همانگونه که در زمینه حکمت عملی صاحب نظر بوده است در زمینه حکمت عملی هم نظریاتی داشته است در فصل اول به اهمیت مسئله حکمت عملی در جامعه از نگاه صدرا پرداخته شده و در فصل دوم به تهذیب اخلاق که یکی از مراحل حکمت عملی است و صدرا بسیار بر روی آن تکیه کرده است و در کتاب های مختلف خود مطالبی درباره آن ذکر کرده بررسی شده است در این فصل بیان شده که زمانی انسان آزاده و حر است که بتواند از خواسته های جسمانی خود رهایی یابد و راه سعادت آدمی در این است و شقاوت آدمی را در تین دادن به خواسته های مادی و بدنی می داند و برای درمان این شقاوت ها و رذایلی که به صورت جزئی در مقاله به آن ها پرداخته شده مسأله ریاضت را مطرح می کند و در کنار آن رجوع به خویششن و شناسایی امراض نفس از طریق پیروی از انبیا و اولیایکه از آنها به عنوان طبیبان نفس یاد می کند را یادآوری می کند. و در باب سیاست که فصل سوم رساله را تشکیل می دهد برخلاف آنچه که بیان می شود که صدرا در این زمینه صاحب نظر نیست و حرف فارابی، ارسطو و افلاطون را بیان کرده است می گوئیم که درست است که به آنها توجه داشته اما او خود متولی سیاست متعالیه نبوی و علوی است چراکه در اندیشه سیاسی صدرا انسان به تنهایی به اهداف عالی که همان تکامل نفس انسان و آخرت نیکو است، نمی رسد مگر به هدایت انبیا و بعد از آنها امامان معصوم و بعد از آنان عالمان دینی هستند که با اوصافی مانند پرهیزگاری، تدبیر و... هدایت جامعه را به عهده دارند صدرا سیاست را به الهی و انسانی تقسیم کرده و برای سیاست و شریعت از لحاظ مبدأ، فعل، انفعال و غایت تفاوت قائل شده است اما آنها را از هم جدا نمی داند و لازم و ملزوم هم می داند. فصل چهارم که تدبیر منزل و سازماندهی به خانواده است و مرحله سوم حکمت عملی را شامل می شود صدرا زیاد به آن نپرداخته اما مطالب ارزشمندی به صورت مختصر بیان کرده است و او در باب منزل معتقد است که منزل جایی که در آن افرادی همچون زن و پدرو مادر و خدمتکار و فرزند در آن زندگی می کند و در چنین جایی باید عشق و مودت در کنار قانون و وظایف معین حاکم باشد و بعد به شکل گیری عشق و آغاز زندگی پرداخته و اینکه انسان ها چه کسانی را برای زندگی مشترک خود انتخاب کنند تا علاوه بر همسرانی نیک، پدر یا مادر نیکی برای فرزندان خود فراهم کنند و او بیان می کند که در جامعه ای که ریاضات، شعر، موسیقی و... به عبارتی تمدن وجود دارد عشق غقیف و پاک وجود دارد و هر اندازه که جامعه ای از داشتن این علوم بی بهره باشد عشق برای آنان مفهومی زمینی و حیوانی خواهد داشت روابط انسانی برای آنان فقط از بعد جسمانی مطرح خواهد بود این دیدگاهی بدیع است و از تفاوت هایی است که در صدرا و فلاسفه ما قبل از او دیده می شود. در فصل پنجم این نتیجه گیری مطرح شده که هر چند صدرا کتاب خاص یا فصل خاصی را در کتاب هایش به حکمت عملی اختصاص نداده است اما او در این زمینه صاحب بحث و نظر بوده است</p>		

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه مناسب است / مناسب نیست تاریخ و امضا

حرفه

صف

حه

۱-۱ بیان مسئله

.....
۲

۲-۱ هدفهای

تحقیق

.....
۲

۳-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن

.....
۳

۴-۱ سوالات و فرضیه های تحقیق

.....
۴

۵-۱ توضیحاتی درباره حکمت و عقل و رابطه این دو با یکدیگر

.....
۵

۱-۵-۱ مراتب عقل نظری

.....
۶

۲-۵-۱ مراتب عقل عملی

.....
۸

۳-۵-۱ ارتباط حکمت نظری و حکمت

عملی.....
۹

فصل دوم : تهذیب اخلاق

مقدمه

.....
۱۱

۱-۲ ریشه و تعریف اخلاق از دیدگاه بعضی از حکمای مسلمان.....
۱۲

۱-۱-۲ ریشه اخلاق از دیدگاه ملاصدرا

۱۴

۲-۱-۲ قضایای اخلاقی

۱۶

۳-۱-۲ ارزش

۱۷

۴-۱-۲ معیار فعل اخلاقی

۲۰

۲-۲ کمال و نقص نفس انسان

۲۲

۳-۲ مراتب کمال و نقص نفس انسان

۲۸

۴-۲ گروه های انسانی از نظر کمال و

نقص ۳۰

۵-۲ اقسام شقاوت

۳۳

۱-۵-۲ منشأ شقاوت انسان

۳۴

۲-۵-۲ مراتب انسان ها در شقاوت

۳۸

۶-۲ خیر و سعادت که همان کمال مطلوب است

۳۹

۷-۲ ویژگیهای بالاترین مراتب سعادت

۴۳

۸-۲ اجناس چهارگانه فضائل

اخلاقی ۴۵

۹-۲ انواع مندرج در تحت اجناس

۴۷

۱۰-۲ اجناس ردائلی که در مقابل اجناس فضائل است

۵۰.....

۱۱-۲ معالجه امراض نفس

۵۳.....

فصل دوم : سیاست

مقدمه:

۵۶.....

۳- ۱ تعریف سیاست

۵۷.....

۳- ۲ جایگاه و اهمیت دانش

سیاسی..... ۵۸

۳-۳ رابطه سیاست و شریعت از نظر صدر المتألهین

۶۴.....

۳-۴- ۱ وظایف رهبر در برقراری عدل در جامعه

۶۷.....

۳-۴- ۲ ویژگی های رهبر و حاکم در جامعه اسلامی از دیدگاه ملاصدرا..... ۷۰

۳-۴- ۵ وظیفه ملت و دولت در برابری دیگر

۷۷.....

۳-۶ جایگاه و نقش مردم در دولت و حکومت سیاسی متعالیه..... ۸۱

فصل چهارم : تدبیر منزل

مقدمه:

۸۵.....

۴-۱ تعریف تدبیر

المنزل.....

۸۶ ..

۴-۲ اهمیت شکل گیری

خانواده..... ۸۷

۳-۴ عشق از دیدگاه فلاسفه و ملاصدرا و ابداعات صدرا در این
باره..... ۹۰

۴-۴ وظایف والدین در قبال
فرزندان..... ۹۶

۴-۵ وظایف فرزندان در قبال والدین
..... ۱۰۱

۴-۶ اقتصاد
خانواده.....
..... ۱۰۲

فصل پنجم: نتیجه
گیری.....
..... ۱۰۵

منابع و
مآخذ.....
..... ۱۲۰

چکیده:

در این رساله اهمیت حکمت عملی از دیدگاه صدرالمآلهین بررسی شده و به این دیدگاه که او هیچ نظری در باب حکمت عملی نداشته و اگر هم سخنی گفته تکرار مطالب پیشینیان بوده پاسخ داده شده و او همانگونه که در زمینه حکمت عملی صاحب نظر بوده است در زمینه حکمت عملی هم نظریاتی داشته است در فصل اول به اهمیت مسئله حکمت عملی در جامعه از نگاه صدرا پرداخته شده و در فصل دوم به تهذیب اخلاق که یکی از مراحل حکمت عملی است و صدرا بسیار بر روی آن تکیه کرده است و در کتاب های مختلف خود مطالبی درباره آن ذکر کرده بررسی شده است در این فصل بیان شده که زمانی انسان آزاده و حر است که بتواند از خواسته های جسمانی خود رهایی یابد و راه سعادت آدمی در این است و تفاوت آدمی را در تن دادن به خواسته های مادی و بدنی می داند و برای درمان این تفاوت ها و رذایلی که به صورت جزئی در مقاله به آن ها پرداخته شده مسأله ریاضت را مطرح می کند و در کنار آن رجوع به خویشتن و شناسایی امراض نفس از طریق پیروی از انبیا و اولیا که از آنها به عنوان طبیبان نفس یاد می کند را یادآوری می کند. و در باب سیاست که فصل سوم رساله را تشکیل می دهد برخلاف آنچه که بیان می شود که صدرا در این زمینه صاحب نظر نیست و حرف فارابی، ارسطو و افلاطون را بیان کرده است می گوئیم که درست است که به آنها توجه داشته اما او خود متولی سیاست متعالیه نبوی و علوی است چراکه در اندیشه سیاسی صدرا انسان به تنهایی به اهداف عالی که همان تکامل نفس انسان و آخرت نیکو است، نمی رسد مگر به هدایت انبیا و بعد از آنها امامان معصوم و بعد از آنان عالمان دینی هستند که با اوصافی مانند پرهیزگاری، تدبیر و... هدایت جامعه را به عهده دارند صدرا سیاست را به الهی و انسانی تقسیم کرده و برای سیاست و شریعت از لحاظ مبدأ، فعل، انفعال و غایت تفاوت قائل شده است اما آنها را از هم جدا نمی داند و لازم و ملزوم هم می داند. فصل چهارم که تدبیر منزل و سازماندهی به خانواده است و مرحله سوم حکمت عملی را شامل می شود صدرا زیاد به آن پرداخته اما مطالب ارزشمندی به صورت مختصر بیان کرده است و او در باب منزل معتقد است که منزل جایی که در آن افرادی همچون زن و پدرو مادر و خدمتکار و فرزند در آن زندگی می کند و در چنین جایی باید عشق و مودت در کنار قانون و وظایف معین حاکم باشد و بعد به شکل گیری عشق و آغاز زندگی پرداخته و اینکه انسان ها چه کسانی را برای زندگی مشترک خود انتخاب کنند تا علاوه بر همسرانی نیک، پدر یا مادر نیکی برای فرزندان خود فراهم کنند و او بیان می کند که در جامعه ای که ریاضیات، شعر، موسیقی و... به عبارتی تمدن وجود دارد عشق عقیف و پاک وجود دارد و هر اندازه که جامعه ای از داشتن این علوم بی بهره باشد عشق برای آنان مفهومی زمینی و حیوانی خواهد داشت روابط انسانی برای آنان فقط از بعد جسمانی مطرح خواهد بود این دیدگاهی بدیع است و از تفاوت هایی است که در صدرا و فلاسفه ما قبل از او دیده می شود. در فصل پنجم این نتیجه گیری مطرح شده که هر چند صدرا کتاب خاص یا فصل خاصی را در کتاب هایش به حکمت عملی اختصاص نداده است اما او در این زمینه صاحب بحث و نظر بوده است.

فصل اول
کلیات طرح

۱-۱ بیان مسئله:

صدرالمتألهین در آثار مختلف خود به حکمت عملی پرداخته و غایت حکمت را تعلیم راه سفر طبیعی و سیر تکاملی انسان به سوی آخرت و وصول به حق می داند که دارای سه مرحله نظری و سه مرحله عملی است .

مراحل عملی شامل: خود سازی و تهذیب اخلاق ، سازماندهی به خانواده (تدبیر منزل)، و اداره جامعه مدنی و سیاسی و نهادهای اجتماعی آن است (سیاست) صدرا در فلسفه متعالیه خود اهمیت خاصی برای حکمت عملی قائل شده است و بر این نکته تأکید می کند که چون بنیان نوع انسان بر ساحت عقلانی و جسمانی استوار است لذا حکمت بر دو بخش نظری و عملی است حکمت عملی صدرا مبتنی بر فلسفه نظری اوست که بر اصول و مفروضاتی قطعی استوار است که در فرآیند مبدأ و معاد در قالب چهار سفر مطرح شده است. از جمله این اصول حاکمیت مطلق الهی در همه عرصه های هستی، استناد به قانونمندی و سنت های حاکم بر هستی و غایتمندی همه موجودات است جایگاه و اهمیت حکمت عملی در حکمت متعالیه صدرا کمتر از حکمت نظری او نیست در این پژوهش دیدگاه صدرا در حکمت عملی در سه حوزه اخلاق، تدبیر منزل و سیاست بررسی می گردد.

۲-۱ هدف های تحقیق :

- ۱- چه اهمیت و جایگاهی اصول و مبانی حکمت عملی در حکمت متعالیه صدرا دارا می باشد؟
- ۲- بدست آوردن ارتباط اخلاق ، حکمت مدنی و منزلی با یکدیگر در فلسفه صدرا .
- ۳- بررسی حقوق و وظایف فردی و اجتماعی انسان از نظر صدرا .

۳-۱ اهمیت موضوع و انگیزش انتخاب آن:

در جهان بینی توحیدی انسان جانشین خداوند در زمین است بر همین اساس خداوند عقل را که مبنایی ترین ودیعت است به انسان عطا کرده است که این ودیعت در تمام انسان ها مشترک است و انسان ها با به کارگیری آن به احکام مشترکی دست خواهند یافت و در این صورت امکان گفتگو و تفاهم میان آدمیان فراهم می شود. اما اینکه انسان ها چگونه بتوانند تمام استعداد های خود را شناسایی کنند و به فعلیت برسانند تا به آن کرامت بشری برسند که انسان را مستحق خلافت الله کرده است و با آن بر ملائکه تفوق یافته است، دست یابد ، که این جز در خانواده و

اجتماع شکل نمی گیرد؛ متأسفانه در جامعه کنونی و در تمام جهان به این مسأله کمتر توجه شده و با توجه به توسعه ای که در علم و آسایش مردم به وجود آمده است آرامش کمتری در مردم مشاهده می شود که انسان ها برای این کمبود، به عرفان های کاذب و حتی لذت های کاذب روی آورده اند تا این کمبود خود را جبران کنند بر این اساس اینجانب در این رساله تلاش کرده ام تا در حکمت عملی صدرای که مطالبی در باب تهذیب اخلاق افراد و تدبیر منزل و اهمیت جامعه و نهادهای اجتماعی، سیاسی دارد به تحقیق بپردازم تا از جامعه و خانواده سالم افراد بتوانند به آن جایگاهی که برایش خلق شده اند، برسند.

۱-۴ سوالات و فرضیه های تحقیق

- ۱- اهمیت و جایگاه حکمت عملی در حکمت متعالیه صدرای چیست؟
- ۲- ارتباط حکمت نظری با حکمت عملی در فلسفه صدرای چگونه تبیین می شود؟
- ۳- ابتکارات صدرای در حکمت عملی چیست؟

فرضیه ها:

- ۱- جایگاه و اهمیت حکمت عملی به اندازه حکمت نظری است.
- ۲- حکمت عملی صدرای مبتنی بر حکمت نظری اوست و از دیدگاه او هر دو لازم و ملزوم هم هستند.
- ۳- صدرای در اندیشه های عملی خود در حوزه های مختلف دارای نظریات و ابتکاراتی است از جمله در زمینه اخلاق، که او اخلاق را از قضایای خبری می داند و معتقد است که دو قوه علّامه و عمّاله در مرتبه کمال عقلی به قوه واحدی مبدل می گردند، و این حاصل نمی شود مگر با دوری گزیدن از دنیا و تهذیب باطن و تزکیه آن از صفات زشت و تنویر قلب به صفات نیکو، در دیدگاه او سعادت و شقاوت تشکیکی است و بالاترین خیرها و سعادات در وجود برتر است. از ابتکارات او در زمینه سیاست می توان سیاست متعالیه او که همان

سیاست نبوی و علوی است را نام برد؛ برخلاف گذشتگان که به سیاست ارسطویی توجه داشته اند نیز به این سیاست توجه داشته اما تکرار مطالب صرف نیست و همانطور که گفته شد خود مبدع یک سیاست نوین است. می توان از ابتکارات او در زمینه تدبیر منزل این را گفته که او زن و مرد را برابر دانسته و برخلاف پیشینیان قائل به فعالیت اجتماعی زنان در عرصه اجتماع است و اینکه او به عشق ظرفا پرداخته و هدف این عشق را به وجود آمدن فرزندان می داند که باید به آنها علمی هم چون ریاضیات، آواز، شعر، صنایع لطیفه که همان هنر است آموزش داده شود تا زمینه عشق لطیف در جوامع به وجود آید.

۱-۵ توضیحاتی درباره حکمت و عقل و رابطه این دو با یکدیگر :

حکمت به دو نوع تقسیم شده است: ۱- حکمت نظری ۲- حکمت عملی

حکمت نظری شامل علم به وجود خدا، صفات او، وجود عالم، نظم در جهان و... است در واقع مدرکات عقل نظری اولاً کلی است و ثانیاً مربوط به مسائلی است که شأنیت عمل را ندارد.

حکمت عملی شامل اخلاق، سیاست، تدبیر منزل که زمینه ساز عمل هستند، می باشد به عبارتی مدرکات حکمت عملی اولاً جزئی است ثانیاً مربوط به مسائلی است که در حوزه عمل تحقق می یابد.

این تقسیم شبیه تقسیم عقل به نظری و عملی است و رابطه حکمت و عقل این می باشد که عقل وقتی به یک نتیجه ای در باب موضوعی رسید پس حکمت نسبت به آن چیز حاصل کرده است به عبارتی عقل منشأ حکمت است. بر این اساس ما به مراتب عقل نظری و عملی می پردازیم تا از طریق دریافتن مراتب عقل به مراتب حکمت پی ببریم به ویژه به حکمت عملی آگاهی پیدا کنیم که موضوع این رساله می باشد.

۱-۵-۱ مراتب عقل نظری :

مراتب عقل نظری در کلمات بسیاری از فلاسفه تفاوت عمده ای نداشته است و اگر تفاوتی داشته تفاوت شکلی و صوری است نه ماهوی مثلاً اکثر فلاسفه چهار مرتبه برای عقل نظری قائل شده اند و بعضی هم به دلیل نزدیکی بعضی از مراتب آنها را تفکیک نکرده و در یک مرتبه واحد جمع کرده اند و در مجموع سه مرتبه برای عقل نظری قائل شده اند که ملاصدرا جزء کسانی است که برای آن چهار مرتبه ذکر کرده است که عبارتند از :

۱- **عقل هیولانی** : همان استعداد محض برای درک معقولات است استعدادی که هیچ گونه فعلیتی پیدا نکرده است و قوه صرف است.

۲- **عقل بالملکه** : اولین مرحله عقل پس از خروج از قوه و استعداد و رسیدن به فعلیت است در عقل بالملکه به معقولات اولیه یعنی اولیات ، تجربیات ، متواترات و مقبولات فرد دسترسی دارد بنابراین رابطه عقل بالملکه با عقل هیولانی رابطه استعداد تحصیل علم با علم تحصیل شده است در واقع عقل بالملکه یک صورتی است که به عقل هیولانی اضافه می شود در نتیجه آغاز عقل عملی با عقل بالملکه می باشد.

۳- **عقل بالفعل** : در این مرتبه عقل از مرحله هیولانی و بالملکه عبور کرده و دارای معقولات نظری می شود یعنی علاوه بر اولیات ، نظریات هم برای آن حاصل شده است یعنی با اولیات قادر خواهد شد تا علوم و معقولات جدیدی را فراگیرد که معقولات کمال ثانی برای نفس به حساب می آید که موجب رسیدن انسان به سعادت هستند. زیرا به او حیاتی غیر از حیات حیوانی داده یعنی نیازی به ماده و آلات بدنی ندارد و دست یابی به چنین مرتبه ای از کمال از دو طریق حاصل می شود : الف- اکتسابی : که به وسیله افعال ارادی ، تعریف، استعمال قیاسیات و ... او را به مطلوب وی هدایت می کند .

ب- غیر اکتسابی : که فیضان نور عقل است که خارج از اراده او است و صرفاً با الهام الهی صورت می گیرد.

۴- **عقل مستفاد** : مرحله کامل عقل نظری است که با پشت سر گذاشتن مراحل پیشین می تواند از طریق اتصال به عقل فعال کلیه صور اشیا و موجودات را دریابد بدون اینکه نیازی به مدرکات خود داشته باشد و علت مستفاد نامیده شدن آن این است که صور معقولات از طریق اتصال به عالم مفارقات که همان عقل فعال می باشد برای نفس مورد بهره برداری قرار می گیرد و عقل مستفاد در دیدگاه صدرا همان عقل بالفعل است زمانی که نفس با اتصال به مبدأ فعال بتواند معلومات و معقولات خود را مشاهده کند بدون اینکه نیاز به اراده و رجوع به معقولات گذشته

داشته باشد. در واقع همه معقولات به کمک عقل فعال برای نفس حاضر است و نفس بر آنها اشراف دارد. (صدرالمتألهین، ۱۳۶۶: ۳۰۸) او همچنین مقصود از خلقت انسان را نیل به این مقام از عقل نظری می داند که اهمیت این مرتبه را در دیدگاه ملاصدرا مشخص می کند.

۱-۵-۲ مراتب عقل عملی :

در این تحقیق چون موضوع صدرا است پس به دیدگاه او در این باره می پردازیم و مراتب عقل عملی را تنها از دیدگاه او بیان می کنیم که این مراتب شامل :

- ۱- تهذیب ظاهر با به کار بردن قوانین الهی و عمل به شرایع نبوی است .
- ۲- عبارت است از تهذیب باطن و تزکیه و تطهیر قلب از ملکات پلید و اخلاق و اوصافی که موجب تاریکی دل می گردند .
- ۳- تنویر قلب به نورو فروغ صور علمیه و صفات پسندیده است .
- ۴- فنای نفس از ذات خویش و چشم دل و دیده باطن را منحصرأ برای مشاهده حق و جلوات او بکار بردن و نظر و همت خویش را صرفاً به جانب حضرت پروردگار و ساحت کبریایی او معطوف داشتن است. (صدرالمتألهین، ۱۳۶۶: ۳۰۹-۳۰۸)

اما ملاصدرا تنها به این مراتب برای سالک راه حق بسنده نکرده است و معتقد است که انسان سالک سفرهای دیگری را نیز در پیش دارد. او بر این باور است که، برای افراد کامل پس از سیرو سلوک و طی مراحل و منازل و سفر به منزلگاه قرب و وصول به حق ، سفرهای دیگری است بعضی به نام « سفر در حق » و بعضی به نام « سفر از حق به سوی خلق » به معاونت حق و قوت و شدت نور اوست چنانکه سفر او به سوی خدا طی مراحل چهارگانه قبلی به وسیله قوه و قدرت قوا و نورانیت مشاعر و مدارک سائل است باز هم در سفر الی الله و طی مراحل چهارگانه نیز به هدایت و ارشاد خداوند نیاز است(همان).

۱-۵-۳ ارتباط حکمت نظری و حکمت عملی :

حال که مراتب عقل نظری و عقل عملی را شناختیم پس به مراتب حکمت نظری و عملی هم آشنایی پیدا کردیم اما آیا این دو ، دو مبحث جداگانه ای هستند که هیچ رابطه ای باهم ندارند یا که هر دو به هم نیازمند می باشند؟

باید گفت که این دو مبحث لازم و ملزوم هم هستند چرا که برای به دست آوردن حکمت نظری فرد به تهذیب باطن و ظاهر می پردازد تا بتواند به حکمت نظری دست یابد اما در حکمت عملی هم باید گفت که آن نیز نیازمند به حکمت نظری است چراکه برای تهذیب ظاهر و باطن نیازمند به علوم حیطة حکمت نظری است چون در مبحث عقل عملی بیان کردیم که یکی از مراتب تهذیب نفس به وسیله قوانین الهی و دستورات دین است اما خود این دستورات دین وابسته به پذیرش نبوت و امامت و بالاتر از اینها پذیرش خدا و ملائکه است پس اگر فردی می خواهد به تهذیب ظاهر پردازد باید وجود اینها را پذیرفته باشد که در حیطة حکمت نظری هستند به عبارتی حکمت عملی نیازمند به حکمت نظری است اما وقتی به این تهذیب رسید و چشم آن فرد به عالم باطن باز شد به حکمت نظری رسیده است پس در اینجا هم، حکمت نظری به حکمت عملی وابسته است.

فصل دوم

اخلاق در حکمت متعالیه صدر المتألهین